

CATALUNYA EN ELS COMENTARIS D'ENEA SILVIO PICCOLOMINI

PER

J.M. PONS I GURI

Enea Silvio Piccolomini¹, el gran humanista que regí l'Església Romana amb el nom de Pius II, entre la seva important producció literària², deixà escrits uns *Commentarii* sobre els fets memorables del seu temps.

Començà la redacció d'aquesta obra poc després de ser elegit papa³; escrivint unes vegades de pròpia mà i altres al dictat, continuà la seva tasca gairebé assíduament fins a la seva mort esdevinguda la nit del 14 al 15 d'agost de l'any 1464. L'autor havia confiat la revisió de l'obra al també humanista Giannantonio Campano, però aquest no hi introduí cap retoc, quan menys en els dotze primers llibres.

Malgrat la seva intensa dedicació en el govern gairebé personalíssim de l'Església, s'entregà a la seva passió d'escriure prenent temps a les hores de descans⁴. El 31 de desembre de l'any 1463, encara no complert

¹ 18 octubre 1405 - 14 agost 1464.

² L'any 1444 dona a conèixer la seva novel·la *De Euryalo et Lucrecia* (que per escabrosa ell mateix desaconsellà anys després) que li donà fama de literat, i una comèdia en vers titulada *Chrysis* a la manera de Plaute i de Terenci. Gairebé els mateixos anys escrivia un devot *Hymnus de Passione Domini* i el llibre *De curialium miseris*; l'any 1446 dona fi a l'obra *De ortu et Romani auctoritate imperii*. Ja bisbe, l'any 1447 escrigué l'obra didàctica *De liberorum institutione*. Essent cardenal, l'any 1458 acaba la *Historia Friderici Tertii et Austriae* i dedica al seu amic Alfons el Magnànim la *Historia Bohaemorum*, però el destinatari mor abans de rebre el llibre. Sobre la seva producció literària essent papa V. la n. 4.

³ 19 agost 1458.

⁴ Ell mateix ens diu, en la *Descriptio Asiae et Europae* escrita l'any 1461, que les seves obres «són fruit del treball nocturn, perquè escrivint he consumit la major part de les hores destinades a dormir». Aquell any 1461 escrigué també un panegíric i tres himnes sàfics en honor de santa Caterina de Siena i el 1463 *Historiae Blondi Flavii* (V. J. Cugnotti, *Aeneae Silvii Piccolomini. Opera inedita*).

el sisè any de pontificat, donà fi al llibre XII dels *Commentarii*. Quan semblava que donava la tasca per acabada reprèn 24 capítols més, que formen un inacabat llibre XIII; en aquesta represa els capítols són més breus i s'hi donen escasses explicacions com si fós l'esquema per a una redacció més minuciosa, o tal volta que l'autor no s'hi hagués pogut esplaïar pel seu estat decadent de salut i fins i tot que fós un aplec redactat per Campano.

Consumat humanista, redacta els *Commentarii* en un correcte i bell llatí, gens encarcerat, fluid, clar i espontani.

En la relació dels fets del seu temps s'acostuma a mostrar ben assabentat en línies generals, car no en va disposa dels mitjans d'informació de l'Església i té una intervenció més o menys directa en alguns dels esdeveniments que relata. L'autor, bé que esforçant-se per resultar imparcial, inclou nombroses impressions sobre fets i personatges i reflexions subtils i agudes concernents a les conductes humanes.

S'ocupa de Catalunya en els capítols *i*, *ii*, *iii* i *iv* del llibre VII, al capítol *ix* del XII i al *xxii* del XIII, on tracta de l'alçament contra Joan II. Les seves fonts d'informació pervenien de les dues parts en contenció. Altrament Enea Silvio Piccolomini abans d'obtenir el papat havia tingut molta relació i especial amistat amb Alfons el Magnànim⁵ i, per ell, coneixeria prou bé els conflictes entre el rei de Navarra i el seu fill. Del nou rei d'Aragó Joan II, rebé amb satisfacció la seva bona disposició de participar en la croada contra els turcs —en aquells anys la preocupació primordial del pontifex— i, sobretot, la pragmàtica de 7 de gener del 1460 que havia revocat les disposicions d'Alfons sobre la necessitat del *placet* en els rescriptes papals⁶; això fou motiu de què Pius II distingís el rei d'Aragó amb la *Rosa d'or* el 13 d'abril del mateix any⁷.

Quan l'empresonament del príncep de Viana, els diputats del General de Catalunya demanen la intervenció del papa i aquest demana al rei la llibertat del primogènit i el 23 de gener de 1461 comissiona els bisbes de Barcelona i Tاراçona perquè junt amb el prior de Tortosa s'entrevistin amb el monarca amb aquesta finalitat⁸.

⁵ J.M. POU I MARTÍ, *Relacions del papa Pius II amb Joan II Joan II d'Aragó i els catalans*, en «Analecta Sacra Tarraconensia», «XII (1936)», p. 362-377.

⁶ POU I MARTÍ, cit. p. 378.

⁷ *Colección de Documentos Inéditos del Archivo General de la Corona de Aragón*, vol. XV, p. 210-211.

⁸ La lletra és entregada pel nunci Antoni Venerio en sessió dels diputats de Catalunya i consell del dia 20 de maig. (*Colección de Documentos Inéditos*, cit. XVI, p. 499-501).

El 5 de març del mateix any el pontífex escriu als diputats de la Generalitat i als consellers de la ciutat de Barcelona als que, per mitjà del seu nunci, encarrega que cerquin la manera de reconciliar Joan II i el príncep⁹. El 19 del mateix mes, Pius II torna a escriure als diputats de Catalunya als que comunica la seva satisfacció per l'alliberament de Carles i els repetix el desig perquè s'esforcin per pacificar pare i fill¹⁰.

La tardor del 1461 els diuptats de la Generalitat envien a Roma a fra Jaume prior de Catalunya i fra Joan de Cardona de l'orde de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem, per informar el papa de la situació i de les relacions entre els catalans i el rei Joan; prenen per mitjancer el cardenal Roderic de Borja. Obtenen que la Diputació de la Generalitat tingui llicència d'altar portàtil i que en temps d'interdit es pugui celebrar l'ofici divinal i la missa de sant Jordi a porta oberta¹¹. Nova correspondència del papa a la Generalitat el 12 de desembre del mateix any¹².

El 22 de març de 1462, els diputats demanen al papa la canonització del difunt príncep Carles, fent portador de l'escrit el gran mestre de Rodes de l'orde de l'Hospital que estarà de pas per Roma. En igual data recomanen la mateixa gestió del cardenal Roderic de Borja i al doctor Roca canonge de Barcelona resident a la cort romana¹³.

Tan el rei com la Generalitat fan gestions entorn de la cort pontifica, per tal de decantar el papa a la seva banda. Preocupats per les maniobres diplomàtiques de Joan II, els diputats de Catalunya el 21 de juliol de 1462 remetent al papa un extens memorial on li fan una interessant relació dels fets que, si més no, la veiem aprofitada en els *Commentarii*¹⁴.

El 25 d'agost de 1462, Pius II atorga un butlla on dispensa al rei Joan d'Aragó del jurament que havia fet de no tornar a Catalunya, fundada amb prou raons morals, i canòniques a base de que el jurament havia sigut sota coacció, per por d'altres mals i sobre matèria il·licita¹⁵.

⁹ És entregada pel bisbe d'Elna en sessió de la diputació catalana del 16 d'abril. (*Colección de Documentos Inéditos*, cit. p. 235-239).

¹⁰ *Colección de Documentos Inéditos* cit. p. 103-112 i 441-443.

¹¹ El papa fa esment de la visita d'embaixadors dels diputats per agrair-li el que havia fet pel difunt príncep i contesta la seva satisfacció per haver pogut complaure als catalans (*Colección de Documentos Inéditos*, cit. XVIII, p. 441).

¹² *Colección de Documentos Inéditos*, cit. XVIII, p. 478 a 482.

¹³ *Colección de Documentos Inéditos*, cit. XXII, p. 63-71.

¹⁴ Publicada per *Pou i Martí* cit., p. 379-380.

¹⁵ *Colección de Documentos Inéditos* cit. XXIII, 211-218.

El gener i febrer del 1463 s'envien embaixadors al papa, davant que els de la banda del rei s'estan movent insistentment en la cort romana¹⁶.

El 13 de maig del 1463, als diputats del General i al consell de la ciutat de Barcelona els pervé notícia que en la cúria papal s'està atacant, desprestigiant la Generalitat i personalitats catalanes civils i eclesiàstiques i, per això, es pren l'acord d'enviar-hi més embaixadors per a neutralitzar-ho¹⁷.

El primer de setembre del 1463 el papa comissiona el bisbe de Lleida per tal que gestioni la pau entre Joan II i els catalans¹⁸.

El 5 de desembre de 1463 el capítol de la seu de Barcelona elegix bisbe el que ja ho era de Vic, Cosme de Montserrat, que presidia la diputació catalana. Però el papa Pius II anul·la l'elecció¹⁹.

En una altra butlla del 12 de març del 1464, adreçada al cardenal de Lleida, Pius II insisteix en què es facin negociacions per a reconciliar Joan II amb el principat de Catalunya²⁰.

Amb les notícies succintament esmentades, tretes de fonts documentals contràries gairebé totes al rei Joan, l'autor dels *Commentarii* podia estar relativament ben informat; però cal afegir-hi la informació que obtindria de la part contrària i en aquella que hi subministrarien les fonts eclesiàstiques.

Ben poca cosa s'hauria de rectificar del que sobre els conflictes de Catalunya amb Joan II relata Enea Silvio Piccolomini. Bé que no aportis dades transcendents al què des de tants aspectes de la qüestió s'ha reiteradament estudiat i publicat²¹, les seves notícies tenen un valor considerable per saber el concepte que mereixien a l'exterior, i sobretot per una persona del talent i visió del papa-humanista coetani, els esdeveniments i els seus protagonistes. Les seves opinions sobre els fets es mostren imparcials i no s'absté d'afegir a la relació les seves impressions personals, amb comentaris a vegades divertits, com els que dedica a la vida privada del rei de Castella, els catúfols del rei Joan amb la jove muller, la sintètica tipificació que ens dóna dels habitants de la Força de Girona, la candorositat dels catalans, la petulància dels castellans, les trapellereries del bisbe

¹⁶ *Colección de Documentos Inéditos*, cit. XXIII, p. 283.

¹⁷ *POU I MARTÍ*, cit. p. 380.

¹⁸ *Documentos inéditos*, cit. XXIII, p. 327.

¹⁹ *Moncada*, cit., p. 464-465

²⁰ *JOAN LLUIS MONCADA*, *Episcopologio de Vic*, t. II (Vic 1894) p. 433-465. *JIAUME VILLA-NUEVA*, *Viaje Literario a las Iglesias de España*, XVIII, p. 39.

²¹ *POU I MARTÍ*, cit. p. 381 (nota).

de Vic, els mercadeigs i traïcions dels reis de França i de Castella i, fins i tot, la indigna malifeta —*indignum facinus* en diu— de Joan II amb l'emprisonament del seu fill. És de notar que enlloc fa esment de la seva butlla de 25 d'agost de 1462 amb la qual havia dispensat del seu jurament al rei.

Els *Commentarii* d'Enea Silvio Piccolomini havien tingut, tot i el seu interès universal, escases edicions i encara incompletes.

La primera, publicada per Francesc Bandini Piccolomini a Roma el 1584, fou un arranjamant de l'editor que suprimí bona part de l'obra.

Una segona edició, tampoc completa, fou publicada a Francfurt l'any 1614 sota el títol de *Pii II Pontificis Maximi Commentarii rerum memorabilium, a Ioanne Gobelino iamdiu compositi, etc.*

G. Cugnoni publicà algunes de les parts eliminades en l'edició de Bandini en *Atti della R. Accademia dei Lincei*, Serie 3, VII (1883) p. 495 i ss. i unes altres les donà a conèixer G.B. Picotti en *Miscellanea i Studi Storici in honore di E. Sforza*, (Lucca 1915), p. 93 i ss.

Una versió italiana completa en 5 volums, es publicà a la col·lecció *I Classici Cristiani*, per G. Bernetti, *Pio II (Enea Silvio Piccolomini). I Commentarii* (Siena 1972-1976). És una traducció lliure, més estimable pel seu valor literari que per la seva fidelitat.

Recentment, la col·lecció *Studi e testi* de la Biblioteca Apostòlica Vaticana, ha publicat, a cura d'Adrià Van Heck, una bona edició crítica a base dels dos ms. conservats, l'un a la Biblioteca Vaticana i l'altre a l'Accademia dei Lincei de Roma, donant el text complet, amb el títol de *Pii II commentarii rerum memorabilium quae temporibus suis contingerunt*, en dos volums (Citta del Vaticano, 1984).

La versió catalana que donem limitada, com tenim dit, als esdeveniments de Catalunya, s'ha fet seguint l'edició llatina vaticana de van Heck²².

²² El text dels capítols 1, 2, 3 i 4 del llibre VII ve a les pàgines 415 a 422 (Vol. I) de l'esmentada edició. El del capítol 9 del llibre XI, a les pàgines 676 a 678 i el del capítol 22 del llibre XIII a les pàgines 807-808 (Vol. II).

VII, 1.

A l'Espanya Citerior es suscitarren discòrdies entre pare i fill, que no es poden referir sense ser un oprobri pels nostres dies.

Joan, germà del rei Alfons d'Aragó, encara no rei, prengué per muller a Blanca reina de Navarra i d'ella en rebé en dot el regne, amb la condició que si neixia un fill baró li cedís *la corona* quan aquest arribés a l'edat oportuna.

Joan regnà molts anys i de la seva muller en tingué un fill, Carles, i dues filles, una de les quals fou donada per esposa al comte de Foix i l'altra, que havia prè el nom de la mare, *Blanca*, es casà amb Enric fill del rei de Castella que, per defecte propi —era impotent— no la pogué copular i la repudià tal com l'impediment vingués d'ella i prengué una altra muller de la casa *reial* de Portugal, casada sota els més venturosos auspicis: abans gràvida que desflorada, segons es deia. Hi hagué qui afirmava que la vitalitat del semen *d'Enric* havia assolit traspasar la membrana des de fora; altres van creure que *ella* havia tingut contacte amb un altre *home*. Enric, ja rei freturava un hereu que fos tingut per seu, però ella infantà una nena.

En arribar a la majoria d'edat, Carles reclamà el regne matern. El pare es negava a perdre la corona mentre fos viu; no li era suportable com a pare de viure com a súbdit del fill rei. Acudiren a les armes, lluitant amb un odi tan ferotge que no dubtaren d'escometre's l'un a l'altre amb les espases enlaire; l'horror dels *que hi eren presents* va impedir tanta iniquitat i encaminà llurs armes cap a altres enemics. El regne *de Navarra* fou afligit per moltes calamitats, car una part dels pròcers estava pel fill i l'altra seguia el pare. Sovint es feia la pau, sovint es reprenia la guerra. mai hi hagué un repòs continuat. Pamplona, la capital del regne, estigué molt de temps de la part de Carles i, per això, les milícies devastadores vexaren tot el territori. Per fi, Carles, no podent resistir més el poder del pare, sortí del regne, implorant inútilment l'ajut dels reis veïns. Després vingué a Itàlia en temps de Calixte III i s'encaminà a Nàpols vers *el rei* Alfons, cap de la família, que el rebé de bon grat, fent-li els honors que li eren deguts com a fill de rei. I com sia que al cap de poc morís *Alfons*, embarcà a Sicília on, durant un any i alguns mesos, fou honorat per Lope¹ governador de l'illa i per tots els sicilians, com a descendent de llurs reis.

Entretant, Joan aplegà, sense cap resistència, tots els regnes de *seu* germà, excepció feta del de Nàpols. Sabut això, privat de consell i perduda tota esperança, decidí reconciliar-se a la gràcia del *seu* pare i, acompanyat de Lope i notables personatges sicilians que li servissin de mitjancers, embarcà cap a Mallorca². Tambe intervingueren interessos

¹ Lope Ximénez de Urrea.

² Procent de Sicília primer havia desembarcat a Salou el 14 d'agost de 1459 i reembarcà en direcció a Mallorca.

catalans que advocaren al pare en favor del fill. Donat el perdó³, veritable o fingit, Carles es retirà a Barcelona com assil molt segur⁴.

Després de morta Blanca, Joan prengué una altra muller, Joana, filla de l'almirall del regne de Castella, a la que va estimar tan perdudament que no creia poder viure ni una hora sense ella, tal com els marits vells perden el seny per les mullers jovenetes⁵; d'aquesta li havia nascut un altre fill baró, per al qual els pares cobejaven el regne.

La reina quan va saber que el fillastre havia desembarcat a Barcelona, l'anà a saludar, abraçant-lo com un fill⁶ —de més edat que ella—, i va fer tot el que tenia al seu abast per a atreure'l amb afalacs femenívols.

No molt després, el rei manà reunir a Lleida les corts —com així s'anomena el congrés de les províncies—, a on hi va ser convocat Carles, per a tractar juntament amb altres pròcers de coses importants pel regne. Aleshores, per primera vegada després d'una llarga absència el fill es presentà al pare, que l'acollí honorablement i amb mostres d'amor paternal⁷.

Però la bona voluntat durà poc. S'havia descobert —segons digueren partidaris del rei— lletres que posaven en evidència una nova rebel·lió de Carles contra el seu pare. Aquest volia que hom cerqués la muller per a Carles a la casa *reial* de Portugal; però *Carles*, d'amagat del pare, es volia casar amb la germana del rei de Castella, per tal de comptar amb l'ajut d'aquest per a reivindicar l'herència maternal i frenar la ira del pare. Trobades aquestes lletres —autèntiques o no⁸—, a mitja nit

³ El 26 de gener de 1460 el rei Joan feu pública la concòrdia amb el príncep en la sala dels paraments del palau episcopal de Barcelona, on s'allotjava. El perdó es va atorgar per escrit sota jurament quatre dies després (*Colección de Documentos Inéditos del Archivo de la Corona de Aragón*, XX, p. 217-218).

⁴ 28 març 1460.

⁵ L'autor dels *Commentarii* estava ben assabentat. És molt coneguda la correspondència del rei que als 67 anys d'edat escriu lletres d'enamorat a la seva jove muller, *mi niña e mi señora bella... el que más que a sí te ama*, etc. que retreuen els historiadors sovint.

⁶ La reina i el rei havien de ser a Barcelona el 15 de maig de 1460. El príncep de Viana surt a rebre'ls a prop d'Igualada el dia abans, segons el Dietari de la Generalitat que refereix l'entrevista amb la reina, *en ésser abduy junts, lo dit príncep volch besar la ma a la dita senyora e ella no ho permès. E abduy abressaren e besaren-se com concordés ab gran amor e dilecció, postposade tota diferència voluntària*.

⁷ Pare i fill s'havien entrevistat per primera vegada des del retorn d'aquest, a Barcelona el 15 de maig.

⁸ Aquests projectes de matrimoni de Carles amb la infanta Isabel de Trastamara (nena de 9 anys, 30 menys que els del príncep) eren certs i públics, car hi havien mitjançant ambaixadors i intermediaris; també eren certs els propòsits de l'estralfalari i inconstant rei de Castella (Zurita, *Anales de Aragón*, XVII, 11, 19 i 21). Els Diputats de la Generalitat tenien per autèntiques aquelles lletres interceptades pel rei, i argumentaven treient-les-hi malícia (*Colección de Documentos Inéditos del Archivo de la Corona de Aragón*, XIV, p. 126).

Carles fou capturat al seu lliit⁹ i conduït com a reu de lesa majestat a un dels castells de fora Catalunya¹⁰; la reina l'acompanyà en bona part del viatge, per tal de donar apariències molt respectuoses a l'empresonament.

Coneguda la indigna malifeta comesa pel rei, els catalans digueren: «Cal que les corts siguin lliures. El rei no pot portar prèns un home franc des de Catalunya a fora del territori». La infracció era greu *per ser feta en persona del fill del rei* que seria el futur hereu. I qui es podria tenir per segur si ja no ho és el Primogènit del regne?. Més val morir que veure abolertes les lleis de la pàtria!¹¹ Els catalans s'apleguen en gran nombre a Barcelona i elegeixen 27 ciutadans amb ple poder per a decidir, per tal que la república no pateixi dany; aquests envien al rei altres 60¹² tractadors *elegits* d'entre els ciutadans més importants, que protestin contra la violació dels drets de la pàtria, demanin que Carles sigui posat en plena llibertat i, si no obtenen el que reclamen, declarin la guerra.

El rei deixa passar algun temps sense respondre a l'arrogant ambaixada¹³, *perquè* d'una banda temia l'humiliació i de l'altra el perill. L'averkonyia sotmetre's a una imposició dels súbdits; *però* si no ho feia s'aixecaria en armes contra d'ell no tan sols Catalunya, sino també l'Aragó, car molts d'aragonesos es passaven als catalans.¹⁴ L'honor es subordinà a la necessitat; la covardia el reduí a la impotència.

Les condicions de la pau, posades a l'arbitri dels catalans¹⁵, foren així: Carles seria alliberat i governaria amb entera independència el principat de Catalunya en vida del pare; mort aquest posseïria tots els regnes. Ferran participaria en l'herència paterna amb 200.000 diners d'or. Joan no entraria a Catalunya si no hi era cridat; cas de posar-hi

⁹ El 2 de desembre de 1460, a Lleida on havia sigut convocat amb motiu de la celebració de Cort. La mateixa matinata fou conduït a Fraga.

¹⁰ El 3 de desembre el conduïxen de Fraga al castell de Miravet; surt de Miravet el 2 de gener de 1461 cap a Saragossa on és reclus a l'Aljafèria i al cap de pocs dies és *encastellat* (com es deia aleshores) a Morella.

¹¹ 8 desembre 1460.

¹² Probable confusió de l'autor amb els representants de la Cort d'Aragó de què fa esment la nota 14.

¹³ El rei hi posà terra entremig i el 8 de desembre de 1460 s'absentà en secret fent via cap Aragó.

¹⁴ A Fraga una comissió de 72 membres de la Cort d'Aragó suplicà submisament la llibertat de Carles i de no obtenir-la s'avenia a què el príncep fós reclus a Aragó, sense que es fés ús del privilegi de la *manifestació*; cas de que sortís d'Aragó, només es podria conduir el príncep al principat de Catalunya. Bé que una bona part d'aragonesos es volgués sumar als catalans, a *darrerries de gener* del mateix any, a una requesta dels catalans perquè s'asherissin a llur alçament, els 72 esquivaren de fer-ho amb bones paraules (*Colección de Documentos Inéditos* cit. XIV, 364-367). Joan II no deuria témer gaire dels aragonesos. No obstant Zurita cit. XVII, 7, 8 i 9 relata activitats dels aragonesos a favor del príncep.

¹⁵ Vilafranca 21 juny 1461, amb posteritat a l'alliberament del príncep.

els peus, seria tingut per perjur i desposseït de la corona i podria ser occit impunement. Conclòs de tal manera *el tractat* i confirmat amb jurament, Carles tornà a Barcelona¹⁶, rebut entusiàsticament pels catalans com a triomfador sobre el rei i el pare. Però aquesta glòria fou breu, car al cap de poc morí vençut per una malaltia.¹⁷ Que en són de vanes les previsions dels homes!

Quan vingué a Itàlia, els catalans i els aragonesos deien que en l'esdevenidor seria el més poderós de tots els reis d'Europa, al qual li pertocaria no tan sols els regnes del seu oncle Alfons i els del seu pare, sino també els de l'Espanya Ulterior, Lleó i Castella, amb els que en el futur podria comptar per títol hereditari, car, com hem dit abans, Enric era impotent per a la generació. Més endavant, Déu ho volgué d'altra manera; el fill precedí al pare, morint abans de poder obtenir el regne de la mare.

Els catalans, privats de llur gran esperança, demanaren que els fos enviat el seu germà Ferran amb la reina com a tuteur del nen¹⁸. Ningú fou del parer de cridar el rei, al que sabien sadoll de rancúnia. Hi anà la reina amb el fill i van romandre alguns mesos a Barcelona, fent esforços per persuadir el poble de fer venir el seu marit¹⁹. Però com que no se'n sortia, aleshores, prometent unes coses als uns i altres als demés, provocà greus divisions entre els més importants dels directius catalans²⁰ i ja hi hagué qui parlava de cridar el rei. Però va guanyar l'obstinació del poble i molts dels que es suposava que feien cas de la reina foren presos i sotmesos als càstics més greus.

En aquell mateix temps, una gran multitud de pagesos, dels tributs dels quals vivia la més gran part dels catalans, es declararen lliures i deixaren de pagar els rèdits als seus senyors²¹. D'això la reina se'n alegrà²², creient que amb aquesta adversitat domaria més fàcilment els catalans, que no podrien obtenir l'auxili del rei contra els pagesos si no

¹⁶ Entrà a Barcelona el 22 de març de 1461. El rei Joan, el 26 de febrer, des de Saragossa, escríu a Joan d'Íxer que la reina el dia abans ha anat a Morella per alliberar a Carles. (*Colección de Documentos* cit. XV, p. 281).

¹⁷ 23 setembre 1461.

¹⁸ 14-21 novembre 1461.

¹⁹ Desembre 1461.

²⁰ Segons explica la lletra de 21 de juliol 1462 dirigida per la Diputació catalana al papa, on es fa una relació d'esdeveniments des de la ruptura amb Joan II (*Documentos inéditos* cit. XXII, p. 63-71).

²¹ L'alçament dels pagesos havia esclatat els primers dies de l'any 1462. El cronista no fa esment del problema remença, però de fet en la subversió també hi prengueren part els pagesos lliures per a suprimir les càrregues emfitèutiques.

²² Més que una simple complaença o satisfacció com diu l'autor, hi havia una participació directa més o menys coberta per part de la reialesa, fins l'extrem d'entorpir els intents de conciliació entre senyors i pagesos propugnats per la Generalitat. Oficials reials arriben a empresonar pagesos que aconsellaven acceptar el projecte de concòrdia de l'any 1462.

l'admetien a Catalunya. Però *la cosa* esdevingué d'altra manera. Els catalans, cada vegada més ensuperbits, culpaven totalment a la reina de la revolta dels pagesos.

A la ciutat hi havia un tal Joan, Copons de cognom²³, home ardit i vehement orador, cavaller que havia gaudit d'algun prestigi en el regnat d'Alfons IV, acostumava cridar en reunions públiques i per les places, incitant el poble contra la reina; per això, aquesta el feu arrestar i posar en presó, on fou torturat durant molt de temps.

VII, 2

En la ciutat creixia cada dia més l'odi contra la reina. Entre uns i altres, les injúries havien arribat al punt que la reina no podia suportar els ciutadans ni aquests a la reina; i aquesta, tement per ella, prengué el *seu* fill i sortí cap a Girona²⁴.

Des d'aleshores ja no es pogué dissimular la rebel·lió. Com que el rei havia entrat a Catalunya per Balaguer²⁵, els catalans el declararen perjur i desposseït del regne per haver trencat el pacte que havia jurat complir. El rei sostenia que no havia entrat a Catalunya abans que aquells es revoltessin contra la reina i el *seu* fill Ferran i li era lícit socórrer la muller i el fill contra dels mals súbdits²⁶.

Els catalans, moguts immediatament per la ira, declararen Joan enemic de la terra²⁷ i que podria ser occit impunement. Bandejaren els ciutadans, prohoms, bisbes i qualsevol mena de persones que *de la banda* dels catalans es passessin a Joan, els bens dels quals serien confiscats i si podien ser capturats en persona, decapitats.

Feren córrer la veu que Carles havia mort assassinat amb verí *proportionat* pel pare. Hom anava a visitar molt sovint el seu sepulcre, plorant i relatant senyals i miracles que venien d'ell; asseguraven que a uns els havia estat retornada la vista i a altres l'oida; deien que n'hi havia de curats de la podagra, de la lepra o de la hidropesia; algú afirmava que a prop del sepulcre se li havia restituit la llengua que *abans* li havien tallat²⁸. El desvergonyiment dels mentiders és infinit!

²³ Fa referència a Joan de Copons, *Iohannes de Caponibus per Coponibus*, posa erròniament.

²⁴ 11 març 1462. Havia sortit de Barcelona amb el pretext d'anar a apaivagar els pagesos de l'Empordà.

²⁵ Entrà a Catalunya per Alfarràs el 5 de juny de 1462. A Balaguer hi fou l'endemà.

²⁶ Aquesta fou una de les raons per a la dispensa pontificia del jurament.

²⁷ 8 juny 1462.

²⁸ Els primers *miracles* es detecten el 24 de setembre de 1461. Després van en augment, com pot veure's abundantment en la *Colecció de Documentos Inéditos* cit. XVIII-XIX, i en els Dietaris de la Generalitat i Consell Barceloní i en el *Llibre de les coses assenyaldades*. La bibliografia és abundosa; treball molt complet el de J.M. Font i Rius, *La tradició de la Santetat del Príncep de Viana*, en «La

Per terra i mar hi anaven els malalts d'arreu i dels indrets més allunyats s'aplegaven entorn del sepulcre. Tal vegada, entre tanta gentada, hi hauria algú que cregués curar o bé que cessés la malaltia per les mateixes forces naturals²⁹. Tot esdevenia miracle, cada cas s'engrandia exageradament i el que s'havia sentit dir es tornava a explicar com si s'hagués vist.

Aquesta ficció plau molt als catalans, tal com si haguessin prè les armes contra el rei per a defensar un home sant.

Cosme, bisbe de Vic, expert artífex en simulacions i dissimulacions, enemic del rei perquè l'havia privat de l'església de Sogorb³⁰, escampà arreu lletres divulgant els miracles de Carles, tot assegurant tenir proves de la seva santetat. D'arreu arribaven donatius dels malalts i el temple s'omplia de ciris. A tanta follia s'hi afegí que, a proposta del Senat dels catalans, s'escrivís al pontífex Pius demanant la canonització del difunt³¹. I Lluís, rei de França, s'adherí a tanta lleugeresa³². Pius s'oposà a tot el que li digueren en aquells escrits i se'n va riure. I després la ficció s'anà esllanguint per ella mateixa³³.

Quan els catalans saberen que el rei havia entrat a llur territori, aplegaren un poderós exèrcit que feu cap a Girona i, ocupada la ciutat nova que s'estenia pel pla i simpatitzava amb ells, van posar setge a la reina i el fill en la ciutat vella³⁴ situada en lloc elevat i molt fortificat habitada només que per sacerdots i jueus.

Paraula Cristiana» 1934, p. 196-223 i *El príncep de Viana a la seu de Barcelona*, Homenatge a Rubió i Lluch, II, 541-557. El 10 de juny del 1462, veuen volar pel cel el nostre sant en ple combat a Girona.

²⁹ «...les gents qui malautes hi anaven, malautes se'n tornaven, si doncs no es morien...», conta el cronicó coetani del rector de Sant Iscle de Colltort (Villanueva, *Viaje Literario a las Iglesias de España*, XIV, p. 302).

³⁰ Joan Lluís de Montcada, *Episcopologio de Vich* (Ed. Vic, 1894), pp. 433-465, explica l'animositat del bisbe Cosme de Montserrat pel fet de que el rei s'havia oposat al seu nomenament per bisbe de Sogorb; també parla del protagonisme d'aquest prelat en la divulgació dels pretesos miracles. J. Villanueva, que no coneixia els *Comentariis* de Pius II ni tenia la informació de que disposà Montcada, intenta negar-ho (*Viaje Literario*, cit. VIII, p. 91-92). El papa coneixia Cosme de Montserrat feta pel capítol.

³¹ El 22 de març de 1462 els Diputats de la Generalitat i els consellers del Principat residents a Barcelona escriuen al papa demanant la canonització del difunt príncep (*Colección de Documentos Inéditos* cit. XVIII, p. 480-481). El mateix dia escriuen al cardenal Roderic de Borja demanant-li el seu recolzament. També ho recomanen al canonge de Barcelona resident a Roma Guillem Roca i al Mestre de Rodes que estarà de pas per la cúria romana.

³² El rei de França ja s'havia interessat per aquells miracles el 13 d'octubre de 1461; també s'hi interessà el rei de Castella. Se'ls informà pels Diputats el 3 Novembre.

³³ En termes semblants s'expressa el cronicó coetani del rector de Sant Iscle de Colltort, *E aqueste fama durà entorn de i any. E puyx fo no res*. (Villanueva, cit. XIV, p. 302). No obstant en els escrits de la Generalitat, durant tot el decurs de les guerres contra Joan II, hom segueix invocant la intercessió del príncep *Sant Karles*, en companyia de la Verge Maria i de Sant Jordi.

³⁴ Maig 1462.

Joan, després d'implorar moltes vegades i en va l'auxili del rei de Castella, es decantà envers l'ajuda poderosa de Lluís, qui totjust havia succeït el seu pare en el tron de França i començava a regnar amb gran prestigi; aquest ajut fou comprat de la següent manera: El fill del comte de Foix nebot de Joan per banda d'una germana, prendria per muller a Magdalena germana de Lluís i seria rei de Navarra; els comtats de Rosselló i Cerdanya i tots els demés territoris que des del cim dels Pirineus miren cap a les Gàl·lies pertanyien a Lluís. Els francesos enviarien exèrcits suficients per a vèncer els catalans. Sense pèrdua de temps, el comte de Foix i altres generals de Lluís, invadiren Catalunya amb 15.000 soldats, als que s'afegiren milícies aragoneses, que al cap de 40 dies alliberaren del setge la reina³⁵, quan a Girona hom començava a menjar carn de cavall i *ademés* prengueren algunes localitats a l'enemic.

Hi hagué diverses batalles, realment no massa importants ni molt cruentes, en les quals la pitjor part tocava a la causa catalana. Els francesos tractaven ferotjament els presoners, als que degollaven com si fós un sacrifici *ritual*. El rei cobrà coratge, portà el campament als suburbis de Barcelona, posant setge per terra i mar a la ciutat enemiga tan funesta als reis, per a, una volta *l'hagués* vençuda, passar-la a fil de l'espasa.

Els barcelonins, veient que no podrien resistir simultàniament a dos reis poderosos sense ser ajudats per un poder de l'exterior, ràpidament enviaren embaixadors a Enric de Castella³⁶, el principal dels quals fou Joan de Copons³⁷ qui, segons hem sabut, s'explicà amb aquestes paraules:

«Salut, rei poderosíssim. Els catalans s'acullen a la teva protecció i amb llurs bens es posen sota la teva esplendorosa corona. Accepta el donatiu que et porto, digne de la teva grandesa. Et faig ofrena de Barcelona opulentíssima i molt rica ciutat i de tota Catalunya. No creguis que et donem una província pertanyent a altre. Catalunya és lliure i independent. Joan, en altre temps rei, quan per fi hagué alliberat el seu fill primogènit que contra dret tan divinal com humanal tenia encadenat, pactà amb els catalans que mai més posaria els peus a la província i si ho feia restaria privat d'aquesta. Entrà i fou desposeït. Altrament, les sagrades lleis dels nostres pares, condemnen com a indignes de regnar els que introdueixin exèrcits estrangers al regne. Heus ací que els francesos són ací, portats per Joan i aquesta gent ferotge *ens* devasta a sang i foc. I què direm del comtat del Rosselló, arrancat de la nostra corona i entregat a França? Els que fan això són perjurs i privats del regne».

³⁵ 23 juliol 1463.

³⁶ 12 d'agost 1462.

³⁷ El cronista ací li torna a dir *Caponem*.

«Catalunya, ara sense rei, et crida i t'invoca per protector, rei i senyor. No menyspreis la ciutat que t'implora, digna de l'abraçada que et reclama *com una* esposa. Tu no seràs el primer de la dinastia de Castella que regnarà a Catalunya³⁸. No aniràs a una terra desconeguda del teu llinatge. A vegades l'han tinguda reis castellans i en ella hi reposen els ossos dels teus progenitors que ara, esglaiats, temen ser escampats per les armes franceses. Escolta les seves veus que, des de la tomba, et criden: Enric, vine, lliura'ns de les mans dels francesos».

«Si escoltaves les veus del poble que et fretura i coneguessis la nobilitat de la província i la gran esperança *que té* pel teu regnat, sense pensar-hi més acceptaries el nostre oferiment, perquè quin rei hi podria haver que no volgués dilatar els límits del seu regne podent fer-ho amb justícia?. Ara et proposo un gran increment de territori i per al teu regne, legítim sense cap mena de dubte i sense necessitat d'emprar-hi grans exèrcits. N'hi haurà prou amb què diguis voler-ho. Declara't senyor de Catalunya i serem salvats. L'ombra del teu nom serà el nostre refugi. Els soldats francesos no podran romandre més temps a Catalunya, ni entre els aragonesos hi haurà qui vulgui lluitar amb tu. I si calia anar a les armes, Castella té els homes i Catalunya el diner».

Convençut per aquestes paraules³⁹, Enric envià ambaixadors⁴⁰ a Barcelona per a rebre en nom d'ell els juraments dels catalans⁴¹. També envià algunes tropes a Aragó a Joan d'Ixer⁴² que des d'Alcaniç i pobles veïns hostilitzava les posicions aragoneses. Van arribar a prop de 500 genets castellans a Barcelona i corregué la veu que aviat hi aniria el mateix rei *Enric* amb grans exèrcits. Davant de tals noves, Joan no va estimar segur insistir en el setge de Barcelona, perquè era una ciutat molt fortificada i amb una població molt ardidada, així com també perquè els assetjants s'exposaven a ser fàcilment privats de llur avituallament; per això es feu enrera⁴³ i muntà el campament davant de Vilafranca.

Poc abans de caure la nit, els francesos començaren a escalar les muralles *de Vilafranca* i atacar la població, fins que les tenebres impedi-

³⁸ Cf. Ferran Soldevila, *Història de Catalunya* (Barcelona, 1963), p. 757 i la seva interessant bibliografia. L'aplicació de la Novel·la 118 de Justinià, que portava a la solució de Casp, enlloc de la normativa feudal, no podia desconèixer els drets de Joan II de Castella, pare d'Enric IV, preferents als de Ferran d'Antequera.

³⁹ La notícia de l'acceptació del rei de Castella arriba a Catalunya el primer de setembre. Per escrit es coneix el 12 del mateix mes.

⁴⁰ Joan de Beaumont i Joan Ximénez d'Arevalo que arriben a Barcelona el 27 d'octubre de 1462.

⁴¹ 13 novembre 1462.

⁴² Joan d'Ixer (V. Zurita, *Anales*, XVII, 52-53). *Disseritanus* per *D'Ixeritanus*, posa l'autor. Bernetti (vol. III p. 12) ho tradueix per *Giovanni della Cerdagna*.

⁴³ 3 d'octubre 1462.

ren seguir la lluita. Trenta joves que saltant *la muralla* havien entrat a la vila, abandonats pels seus, foren trocejats⁴⁴; l'endemà, de bon matí, els francesos assaltaren furiosament les muralles i, pujant-hi amb escales, prengueren esforçadament la població. Cercaren els trenta combatents que el dia bans s'havien introduït pels murs, però només trobaren els cadàvers; aquell espectacle provocà que des d'aleshores no hi hagués misericòrdia per ningú i es desfermà una orgia de sang. Els francesos degollaven a qui trobaven i, de primer antuvi mataren sobre 350 homes⁴⁵ —no n'hi haurien gaires més a la vila—. Amb dificultat es pogueren salvar infants i dones; els planys i súpliques *dirigits* al rei, trobaren gràcia per a fragilitat del sexe i la tendra edat. Per carrers i places s'escampava una barreja de cadàvers i sang en horrible visió i angoixosa desolació; les dones abandonades, sense els marits; en llurs cases, buides de queviures, hi ressonaven llastimosos planys.

VII, 4

Després d'aquests fets l'exèrcit *francès* fou enviat contra de Joan d'Ixer i molts dels seus castells foren devastats a sang i foc.

Perpinyà noble vila —i gairebé gran ciutat—, populosa i rica, de la jurisdicció de Catalunya, situada ençà del Pirineu⁴⁶, que en l'alçament general havia prè el partit dels barcelonins i havia expulsat els magistrats reials, assaltà la fortalesa i l'envoltà amb tanta eficàcia per a l'assetjament, que no hi podia entrar cap avituallament; abans ja havien desmantellat les torres i guanyat els baluards de les màquines de guerra. Els murs esberlats en molts de llocs, semblaven estimular l'enemic per a que hi fés irrupció. La guarnició, en la que hi havia a prop de 500 homes joves i cepats es començava a posar a prova per la fam, només es menjava carn de cavall i encara ben poca. Els de la vila lluitaven dia i nit, envestint la muralla *de la fortalesa* i llençant sobre els assetjats coses enceses, pedres, cadàvers putrefactes i les més horribles brutícies; atansaven i pujaven les escales, apressant la lluita sense interrupció, rellevaven els ferits amb combatents de refresc i no donaven repòs als pobres assetjats.

Entretant, les poderoses milícies franceses enviades per Lluís, quan s'hagueren acostat a la fortalesa, des d'aquesta, els assetjats els feren senyal de caure sobre l'enemic *i així* ho feren amb gran empenta atacant els de la vila. Embestits pels dos fronts, els perpinyanesos no pogueren resistir un exèrcit regular com eren els soldats francesos, experimentats en moltes batalles, que els feren tal carniceria com si fossin un ramat *de xais*. Per fi, els de Perpinyà fugiren desfets per les pèrdues sofertes i, tot fugint, foren empaitats pels enemics, entrant tots plegats a

⁴⁴ 7 octubre 1462.

⁴⁵ 8 octubre 1462 - Zurita (*Anales*, XVII, 44) diu que foren 400 homes que s'havien refugiat a l'església.

⁴⁶ Des de Roma on escriu l'autor.

la vila. Sense cap espera, els perpinyanesos s'entregaren a Lluís i rebren els seus magistrats⁴⁷. I així aquells que, des de segles enrera, eren súbdits del rei d'Aragó, en els nostres dies han esdevingut vassalls dels francesos.

Entretant passaven aquestes coses, hi hagué repetides embaixades dels reis Joan i Lluís, enviades a Enric rei de l'Espanya Ulterior, i d'aquest als altres reis, per tal d'arribar a un acord. Finalment es digué que s'havia pactat una treva de tres mesos i s'escampà la veu que els tres reis s'havien trobat a Baiona⁴⁸. El que hi *hagi* de cert sobre això, ho diran els fets.

XI, 9

Haviem dit abans que Lluís de França i Enric de Castella s'havien aplegat per a tractar de la pau entre els Catalans i el rei d'Aragó, perquè l'un *d'aquells* havia pres les armes pels catalans i l'altre pel rei; i no obstant i això no volien trencar els vells tractats ajustats per tots dos. Ara direm com esdevingueren els tractes:

Lluís es presentà a Baiona, que és una ciutat de la costa del Mar Occèa. L'occeà separa les terres de la banda septentrional, fent un golf molt gran que s'allarga al costat de migjorn. La costa de la banda dreta l'ocupen els espanyols i la de l'esquerra els francesos. Baiona és aprop de la frontera dels regnes.

Enric es posà en camí, passant per la terra dels bascs, tot mantenint-se dins del seu regne prop de la frontera. Hom enviava ambaixadors d'ací i d'allà, s'estimulaven acords i s'insinuaven recels, tal com acostuma esdevenir en els contactes de gent molt poderosa, *on* hi són presents els llagoters i tothom procura que es vegi *el seu* interès pel bé del senyor propi. Que n'és de desmesurada la rivalitat per la glòria!

Els àduladors et diran que ell —*el teu èmul o interlocutor*— ve amb un gran exèrcit de tropes armades a la lleugera, *mentre* que tu portes un sèquit de gent de toga. Procura preservar-te de les insídies. Cap *sentiment* d'honor posa fre a la cobdícia de manar.

«Tu ets —*diuen*— el més gran entre tots els reis o, quan menys, el segon. I qui no fretura de regnar al teu lloc? Si un altre podia afegir a les seves les teves riqueses, qui seria més gran que ell?. Què li podria mancar per assolir l'imperi del Món?».

És de persona prudent, prevenir-se dels perills i esquivar-los. Quina necessitat hi podria haver d'aquesta entrevista? Es persegueix més la vanitat que la utilitat. Viatjaràs a un altre regne, que menystindràs. *L'invitant* s'envanirà d'haver-te rebut i ho farà escriure a la crònica del seu regnat.

⁴⁷ 10 gener 1463.

⁴⁸ Signada la primera pels capitans francesos a Almazan el 3 de gener de 1463, pel rei Enric el dia 14 i per Joan II a Caríena el dia 29. S'anaren pactant altres treves; la darrera, que és la que sembla conèixer l'autor, fou fixada per 3 mesos de 23 d'abril a 23 de juliol de 1463. Ací l'autor clou el capítol IV del llibre VII dels *Commentarii* i reprendria temps després, els fets del regnat de Joan II cal capítol IX del llibre XI.

«Temps enrera el rei de França havia vingut a retre homenatge al rei de Castella i d'això no en pervingué cap dany. La nostra Castella és bella, gran i gloriosa. Disfrutem dels nostres bens i que els francesos frueixin dels seus. Nosaltres no volem conèixer ningú més gran que tu. Cap aliança discordant durarà gaire».

Aquestes i altres semblants paraules que durant un temps s'havien anat inculcant a cau d'orella del rei de Castella, mogueren criteris contradictoris en el seu ànim. Tampoc foren menors les sospites que eren insinuades al rei de França.

S'enviaven tractadors d'una banda a l'altra per a llevar dificultats; sobretot una legació del rei de Castella va treballar molt per la concòrdia. Sobre aquesta hem sigut informats de la pompa emprada al dirigir-se al rei francès i que fou de la següent manera.

Obrien la comitiva 50 muls que conduïen la càrrega i el bagatge amb el mobiliari propi de la sumptuositat d'una ambaixada, els quals anaven guiats per peons armats de venables. Seguien 50 joves missatgers, muntats a cavall, que duïen piques a l'estil maurità i es feien admirar per llurs vestidures exòtiques. Venien a continuació en el tercer lloc de cinquanteses, *altretants* cavallers vestits de porpra, ornats amb collars d'or i penjolls de belles pedres precioses. Després d'aquests, gran nombre de trompeters i de pulsadors de timbal de la Numídia. Immediatament una multitud de caducífers *o sia* els que en els nostres dies se'n diu heralds, mena de gent estimable pels reis d'occident. Entre els principals membres de l'ambaixada, hi venien Alfons arquebisbe de Toledo i Joan Marquès de Villena, els primers d'entre la gent de confiança del rei, l'un el més notable dels prelats de Castella i l'altre el més sobressortint dels prohoms *del regne*; llur capteniment era el que corresponia a la seva *respectiva* dignitat i decor de la legació. Després d'aquests seguia una gran multitud de consellers i ministres togats⁴⁹.

A l'arribada dels espanyols, Lluís envià al seu encontre els primers gentils homes de la seva cort i, entrats al palau, els acollí amb gent benèvol i paraules afables; durant molts de dies es tractà de concòrdia i s'arribà a un acord en la festa de Pasqua⁵⁰. Els espanyols, vanitosos com són per costum, no deixaven passar dia sense mudar de vestuari, per tal de semblar més esplèndids davant el rei.

La sentència de la concòrdia fou *aquesta*⁵¹:

⁴⁹ L'autor estava ben informat (V. entre molts altres Zurita, *Anales XVII*, 50 i M. Lafuente, *Historia General de España*, (Barna, 1889), VI, p. 142-143). No hi havia l'arquebisbe de Toledo, sino els bisbes de Calahorra i de Burgos. El rei de França s'hi presentà pobrement vestit, per contrast amb els castellans. El rei francès s'instal·là a Sant Joan de Luz i el castellà a Fuenterrabia.

⁵⁰ La Pasqua va caure el 10 d'abril, però segons Zurita (cit. XVII, 50) l'ajustament fou el 23 d'aquell mes.

⁵¹ Malgrat de ser part notòriament interessada, el rei Lluís havia sigut constituït en àrbitre de les diferències entre els seus col·legues Joan i Enric. Per això es parla ací d'una sentència.

«El regne de Navarra serà cedit al rei Joan d'Aragó per mentre visqui; a la seva mort pertanyerà al fill de comte de Foix. El comtat d'Estella que era part del regne de Navarra, s'unia al regne de Castella. Els drets que el rei d'Aragó pogués tenir com a infant i qualsevols altres que tingués en el regne de Castella, *serien* renunciats. Enric rei de Castella restituiria tot el que dels regnes d'Aragó i València havia pres a Joan. Els comtats del Rosselló i Cerdanya serien retinguts pel rei de França fins que li fossin pagades 300.000 monedes d'or d'Aragó. El principat de Catalunya, seria governat segons els seus antics privilegis, tindria el perdó per la rebel·lió i tornaria a l'obediència al rei Joan; si no obeïa, tindria de témer les armes dels tres reis». Aquests *pactes* restaren secrets⁵² mentre els reis de Castella i França negociaven en les fronteres dels seus regnes. Els dos reis es reunien amb mostres de mutua estimació, mantenint converses secretes a prop de dues hores.

Molts recorden el gran concurs de gent i els desmesurats aparellaments d'ostentació on cada rei volia donar mostra de la seva magnificència. Molta gent hi anà per mar i es parlà molt de veixells dignes de ser recordats, amb proes daurades i popes argentades, veles i eixàrcies de seda, pals daurats i moltes altres menes de guarniments.

Al cap de poc es desfeu el conveni. No podia ser que dos reis de costums tan diferents, que l'un volia competir amb l'altre per la glòria, poguessin estar d'acord *car* l'un rivalitzaria amb l'altre. Es menystenien mutuament, bé que estant presents es donessin mostres d'estima; trobaven motius per a blasmar l'un de l'altre, ja fos per l'estatura o ja per la manera de reportar-se.

Una volta s'hagueren despedit i publicat el contingut de l'acord, no mancà qui digués que els dos reis s'havien convingut en dany d'un tercer. Havien partit entre ells les despulles del rei d'Aragó. Enric es quedà amb la part del regne de Navarra i els drets d'infant *de Castella*, que per a Joan significaven un rèdit anyal de 30.000 diners d'or. Lluís arplegà tota la terra jurisdicció de Catalunya de les muntanyes del Pirineu ençà en penyora de despeses fetes en la guerra. Havia estat una trafica i no un tracte amistós, perquè en lloc de donar gratuïtament la seva ajuda, l'havia venuda; havia lluitat per ell i no per l'amic. És indigne que aquestes coses es puguin dir d'un rei.

Durant aquests esdeveniments, la reina d'Aragó es presentà a Lluís, dient-li que el que s'havia fet al seu marit era una iniquitat i que se li havia pres molt i deixat ben poc. El rei Lluís fent veure que havia concedit alguna cosa a la muller *de Joan* rebaixà de trescents mil a dos-

⁵² Les decisions es portaven en secret i no trascendien encara quan l'autor va cloure el capítol IV del llibre VII dels *Commentarii*. Tarda molt de temps en assabentar-se'n i repren la relació referent a aquests fets, ja en el capítol IX del llibre XI. Altrament el rei Enric en la seva correspondència amb els catalans i per mitjà d'embaixadors, només parlava de treves i comunica la de 3 mesos produïda després de la convinença amb el rei Lluís. Pel maig de 1463 a Catalunya no es sabia res en concret. El 29 de maig de 1463 el rei Enric escrigué a la Generalitat i fa lletra de creença del Llicenciat Ciudad-Rodrigo i d'Alfonso de Almaraz, els quals, el 13 de juny següent, informen dels acords de Sant Juan de Luz-Fuenterrabia.

cents mil l'import de la penyora dels comtats de Rosselló i Cerdanya. La pobra dona s'entornà més trista que quan hi havia anat.

I sobre el rei de Castella s'escampaven arreu els comentaris més maliciosos i malintencionats. Tothom deia que havia traït els catalans; havia rebut sota la seva protecció la ciutat de Barcelona i les altres ciutats del principat de Catalunya; es titulava senyor dels catalans; havia manat que tothom jurés fidelitat a la seva paraula; havia fet batre moneda d'or i argent a Barcelona⁵³; hi havia enviat molts d'exèrcits per rebutjar els atacs de Joan; havia donat als catalans les més falagueres seguretats de que mai els abandonaria, com els més preferits dels súbdits; després es digué que no havien de témer res de la banda de França, perquè el seu rei —*Lluís*— sempre havia cedit a la seva amistat o al poder de les seves armes. Ara, vençut per la por o per l'amistat, ha abandonat als que s'havien acollit a la seva fe. I qui es podria creure que fós vana la fe dels reis?

No és prou clar si el rei *de Castella* fou vençut per la por a les armes o per l'avarícia.

XIII, 22

Per aquest temps Pere, de la família reial de Portugal, cridat pels de Barcelona, es presentà a la ciutat amb dues galeres⁵⁴ i, rebut amb l'entusiasme de tot el poble, no dubtà a prendre el títol de rei, tal com si li pertanyés com a descendent per banda maternal de l'antic llinatge d'Urgell. Els *comtes* d'Urgell pervenien de la nissaga dels reis d'Aragó que, per un judici injust, foren posposats a Ferran, pare de Joan, procedent d'Espanya, que els prengué violentament el regne.

La majoria dels catalans, que ja de temps tenien odi mortal a Joan, germà d'Alfons⁵⁵, es posà al costat de Pere. Els demés, els aragonesos, romanen encara en l'obediència a llur antic rei, recordant que per ell havia tornat la pau amb el rei de Castella. La situació encara no s'ha posat en clar, ni els rumors que venen d'allà són prou consistents.

A Pere no li ha vingut fins ara cap ajut de regnes estrangers, ni tan sols d'Alfons rei de Portugal el qual, encara que cosí carnal *d'aquell*, no es mostra favorable al seu regnat⁵⁶. No li resta millor esperança que la d'esperar la mort del seu enemic, confiant que, per vell, pugui morir aviat. Però sovint primer cau el més jove⁵⁷.

⁵³ J. Botet i Sisó, *Les monedes catalanes*, II, p. 279-283.

⁵⁴ 21 de gener de 1464. Les galeres que acompanyaven la caravella del nou rei procedent de Ceuta, havien sortit de Barcelona el primer de novembre anterior.

⁵⁵ Eneas Silvio Piccolomini recorda ací el seu gran amic Alfons el Magnànim.

⁵⁶ El 15 de setembre del 1463, l'ambaixador del rei de Portugal invitava els diputats del General de Catalunya a tornar a l'obediència de Joan II, advertint de la gran amistat entre els dos reis. Pere IV no rebé cap apoi del seu cosí Alfons.

⁵⁷ Pere de Portugal morí el 4 de juny de 1466, a l'edat de 36 anys; Joan II, que aleshores en tenia 66, encara va viure fins l'any 1479. Tal volta Piccolomini sabia la tuberculosi avançada de Pere?